

FUTBOLUN KİTLESELLİĞİ VE TOPLUMSAL İŞLEVLERİ Mert Kerem ZELYURT

Özet: Futbol, günlük hayatın önemli bir parçasıdır. Futbol, her kesimden ve sınıftan grupların kolaylıkla birleşebildiği bir uzlaşma platformudur. Bu çalışmada, futbolun kitleselliği ve çok yönlü toplumsal işlevleri genel hatlarıyla açıklanmıştır. Bu çalışmada, futbolun boş zaman, sosyalleşme, iletişim, taraftarlık, endüstri, sportif katılım ve oyun gibi temel sosyal işlevleri sunulmuştur. Çalışmanın son bölümünde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kitlesellik, Futbol, Sosyal İşlev.

THE MASSIVITY OF FOOTBALL AND SOCIAL FUNCTIONS

Mert Kerem ZELYURT

Abstract: Football is an important part of everyday life. Football is a platform of consensus where groups of all strata and class can easily unite. In this study, the massiveness and multifaceted social functions of football are expounded in general terms. In this study, basic social functions of football such as leisure time, socialization, communication, advocacy, industry, sportive participation and game are presented. Suggestions are made in the last part of the study.

Keywords: Massivity, Football, Social Function.

FUTBOLUN KİTLESELLİĞİ VE TOPLUMSAL İŞLEVLERİ

Mert Kerem ZELYURT ¹

Gündelik yaşamda sadece dert sahibi olmaya alışmışlardı. Ama bir de sevgili kulüplerinin onları hüsrana uğratmasına dayanamazlardı. Hele Türkiye’de bu olacak iş değildi. (Jupp Derwall)

Demek ki, futbol gerçekte sanayi toplumuyla birlikte ortaya çıkmış bir spor, üstelik, tenis, golf, binicilik ve benzerleri gibi doğuşundan başlayarak daha çok ayrıcalıklı toplumsal sınıfların değil, halk kalabalıklarının sporu, öyleyse böyle bir spora burun bükme niye? (Attila İlhan)

Futbol ne kadar çok yasaklanırsa o kadar çok oynanıyordu. (Eduardo Galeano)

Açık havada ortaya konan insan sadakatinin krallığıdır futbol. (Antonio Gramsci)

Seyirci-Kulüp ilişkisi bir tür özdeşleşmedir. (Prof. Dr. Kurthan Fişek)

Giriş

Futbol gündelik hayatın önemli bir parçası. Bireylerin ve sosyal grupların serbest zamanında demirbaş bir tüketim faaliyeti haline gelen futbol günlük sohbetlerin, bir araya gelmelerin, kamusal tartışmaların ve ge-

¹ Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü.

rilimlerin de kaynağı olabiliyor. Türkiye’de futbolun medyada kapladığı yer de toplumun ona olan yoğun ilgisiyle ve ülkedeki spor kültürünün merkezinde futbolun olmasıyla ilişkilidir. Serbest zamanda bu kadar yer edinen bir faaliyetin siyasilerin ilgi alanına girmesi de tarihteki tecrübelerle sabit. Neredeyse hiçbir siyasi figür ya da etkili fail (sanatçı, entelektüel, akademisyen vs) artık futbola yabancı kalamıyor. Futbol her kesimden, tabakadan, zümreden grupların belki de en kolay birleşebildiği bir oydaşma zemini. “Lumpen sayılabilecek bir taraftarla bir profesörün söylemi aynı boyutta ve düzlemde buluşabiliyor.”² Entelektüeller de futbolla yüzleşmeyi, halka yakınlaşmanın, toplumla iletişim kurmanın yollarından biri olarak görmüştür. Gümüş’ün de belirttiği gibi futbol, bir kısım aydınların sol politikaların ikamesi olarak ele aldığı bir uğraş alanı olmuştur. “Futbolla ne denli içli dışlı olunursa olunsun, onun yaşamımız içinde bir ada olduğu gerçeği değişmemektedir”³. İster doğrudan statlarda ister televizyon önünde izlensin, ister sokakta, piknikte, plajda ister halı sahada oynansın; her biçimiyle insan gruplarını içine çeken etkili bir sosyalleşme ve iletişim vasıtasıdır. Futbolun toplumsal kullanımları diğer spor dallarına göre açık ara farkla öndedir.

Sol literatürün futbola dair klasik nitelemesi olan “afyon” sözcüğü de artık eskisi kadar yoğun rağbet görmemekte. Bu yorumda (afyon benzetmesi) futbolun, kültür endüstrisinin ve popüler kültürün toplumu oyalayıcı araçlarından biri olarak, kitlelerin kamusal sorunlar hakkında düşünme kapasitesini azaltması kastedilir. Futbolla bolca oyalanan kitleler, kapitalist mantığın istediği gibi dirençsiz ve sorunsuzca yönetilebilir hale gelecektir. Bu yorum, Gladatör dövüşleri düzenleyen Romalı yöneticilerin ekmek ve sirk politikasıyla (Panem et circens) halkı yönetmesinin modern toplumdaki karşılığıdır. Eleştirel sol bakışa göre kitleleri oyalayan, eğlendiren bir faaliyet olan futbol, iktidarların ideolojik aygıtlarından biridir. Bu spor dalının, kitlelerin boş zamanında kayda değer bir yer kaplaması, onu kültür endüstrisinin ve kapitalizmin kar alanlarından birine dönüştürmüştür. Çok sevilmesi, çok konuşulması, kimlik ve aidiyet vasıtası olması futbolu tartışma ve aşırı yorumların konusu yapmıştır. Portekizli diktatör Salazar’ın meşhur 3F (Fado-Fiesta-Futbol) yönetim reçetesi, futbol üstüne yapılan eleştirel yorumlara uzun bir süre (Türkiye’de dahil) kaynaklık etmiş, 12 Eylül sonrasında siyaset dışı gündelik hayat pratiklerinin yükselişiyle birlikte, futbola afyon nitelemesi yapan sol düşüncenin futbola ve taraftar kimliğine yakınlaşması söz konusu olmuştur.⁴ Hatta, 3F gibi formüller ortada yokken cumhuriyet döneminin önemli aydın-

² Kırca, Ali, *Futbol Hayattır*, Can Yayınları, İstanbul, 2000, s. 56.

³ Gümüş, Semih, *Futbol ve Biz*, Can Yayınları, İstanbul, 2000, s. 15-22.

⁴ Bostancıoğlu, Adnan, “Taraftar ve Solcu Olmak: Dün ve Bugün”, *Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 242-243.

larında da futbola karşı bir antipati gözlenir. Bu bakışta da benzer bir yorum söz konusudur, futbol uyuşturucudur, gençleri atalete sevk eder. Üst perdeden eleştirel yorumlara rağmen futbolun toplumsallaşma düzeyi diğer spor dallarına göre fazlaca üst seviyededir.

Bu çalışmada genel hatlarıyla futbolun kitleselliği ve çok yönlü toplumsal işlevleri açıklanmaktadır. Futbolun faaliyet alanları çeşitlidir ve gittikçe de farklılaşmaktadır. En çok seyredilen, en çok oynanan, para ve imaj kazandıran, yoksul gençlerin star olma hayalleri kurduğu, kitlelerin belki de üstüne en fazla konuştuğu toplumsal üretkenliği yüksek bir alan futbol. Bir başka deyişle reklamcısından iş adamına, futbolcusundan taraftarına, yediden yetmişe herkese rol dağıtan verimli bir toplumsal tarla. Toplumsal kullanımları diğer spor dallarıyla kıyaslanmayacak düzeyde fazladır. Bu farklılaşma toplumların ona olan yoğun ilgisinin eksilmemesi nedeniyledir. Bu ilgiye koşut olarak ona yüklenen anlamlar da çoğalmıştır. Bu çalışmada bu anlamları üreten futbolun serbest zaman, sosyalleşme, iletişim, taraftarlık, endüstri, sportif katılım ve oyun gibi temel toplumsal işlevleri ortaya konulmuştur.

Kitlesel Bir Faaliyet Olarak Futbol, Serbest Zaman ve Gündelik Hayat

Her şeyden önce futbol bir seyir sporudur, kitleler futbolla daha çok seyir faaliyeti bağlamında ilişki kurmaktadır. Türk toplumunda yediden yetmişe spor yapma düzeyine dair güvenilir istatistikler bulmak güçtür. Yarışmacı spora dair lisans ve faal sporcu sayısına ilişkin kesin sayılar belirtmek dahi güçken, Türk toplumunun önemli kısmının (yarısından çoğu) futbolla seyirci/taraftar olarak ilgilendiğini ileri sürmekte sakınca görünmemektedir. Futbol seyirciliği ve bir kulübe taraftarlık yoluyla spor olayına bağlanan kişiler, spora pasif (edilgen) katılım biçimini deneyimlerler. Fiziksel enerji sarfiyatı ya da sportif performans dayalı (kardiyovasküler, aerobik, anerobik) unsurların bizzat deneyimlenmediği spor seyirciliği, edilgen/seyre dayalı bir katılım biçimi olsa da "Kitle Sporunu" nun kapsamına girmektedir. Hatta futbol taraftarlığının, kitle sporu kültürümüzün baskın tarafını oluşturduğu görülmektedir. Galeano'nun da belirttiği gibi günümüzde futbol, oyuncusu az, izleyeni çok bir gösteriye dönüşmüş seyirlik futboldur.⁵

Futbol, Türk toplumundaki temel serbest zaman faaliyetlerinden biridir. Halk, futbol faaliyetini çoğunlukla seyrederek gerçekleştirir. Fromm'un tüketim toplumunun boş zaman değerlendirme araçlarına koyduğu ironik teşhisin kapsamına futbolun da kolaylıkla dahil edilebilir olduğu görülmektedir.

⁵ Galeano, Eduardo, *Gölgede ve Güneşte Futbol*, Can Yayınları, Çev. Ertuğrul Önalp-M. Necati Kutlu, 2008, İstanbul, s. 15.

Bu yönüyle futbol, kitleler için yaygın bir boş zaman pasivitesidir.⁶ Ancak söz konusu edilgen sportif katılımın, seyirden öte anlamları bulunmaktadır. Seyre dayalı sporların hemen hepsinde, toplumdan ve sosyal gruptan ferde doğru yansıyan bir özellik bulunmaktadır. Kolektif şuur doğuran spor olayı, bu sporu bizzat yapanlarda ve seyirci olarak bu faaliyete katılanlarda ferdi ve psikolojik sonuçlar yaratmaktadır. Sporun bireysel düzeyde ruhi bunalımları azalttığı görülür. Sapma davranışlarının ve huzursuzlukların azaltılmasını, bunların toplumsal normlarla uyumlu biçimde toplum yararına yöneltmesini sağlar.⁷ Spor, bireylerin, özellikle gençlerin dikkatini zararlı alışkanlıklardan uzaklaştırmada ve topluma uyum sorunlarında başvurulacak etkili bir vasıta. Toplumsal düzen ve istikrarın işleyişinde, insan vücudundaki akciğer kadar önemli bir organdır. Bu yönüyle spora katılımın aktif ve pasif (seyirci) boyutları emniyet süpabı işlevi görmektedir. Futbol gibi seyir sporlarının toplum düzeni açısından Marksist ve eleştirel teorinin özellikle vurguladığı olumsuz sonuçları (sınıfsal eşitsizlik üretimi, cinsiyet ayrımcılığı, sömürü, uyuşturma işlevi, kültür endüstrisi, iktidar-spor ilişkisi vs.) yanında bu tip spor faaliyetlerinin bireysel ve toplumsal düzeydeki olumlu sonuçlarını da kaydetmek gerekmektedir.

Modern toplumundaki yalnızlaşmaya çare olarak bireylerin ilgilendiği alanlardan birisidir futbol. Bir futbol takımını destekleyen kişi, bu takıma ait başarı ve başarısızlıklarla özdeşleşir. Belli sosyal gruplara dahil olma yoluyla bastırılmış duyguların dışavurumu gerçekleşir. Öyle ki futbol stadyumları, psikiyatristlerce tedavi yeri olarak görülmüştür.⁸ Bu yönüyle futbol, onu izleyenler için negatif enerjinin ve gerginliklerin boşaltıldığı, teskin edici bir faaliyettir. Geleneksel sosyal bağların çözüldüğü modern toplumda bir aidiyet alanı işlevi de görmektedir. Tutulan takımın sembollerini, flamalarını diğer taraftarlarla paylaşan kişi ortak bir sosyal kimliğe sahip olur.⁹ Bireyler futbol taraftarlığı vasıtasıyla çeşitli gruplarla ve kişilerle birliktelik duygusu içinde toplumsallaşma deneyimi yaşamaktadır. Futbol stadyumlarda, kahvehanelerde, halı sahalarda, modern kafelerde, berber vs. sosyal mekanlarda sohbet,

⁶ Fromm, tüketim toplumunun televizyon, otomobil, gezi vb. boş zaman değerlendirme araçlarının zorlama tüketimin ana nesnelere olduklarını belirtir. Bu faaliyetlerde katılımcıların edilgenliği (pasif) söz konusudur. Bu boş zaman değerlendirme araçlarının "boş zaman aktivitesi" olarak tanımlanmasını yanlış bularak, "boş zaman pasivitesi" olarak tanımlamayı uygun görmektedir. Bkz. Fromm, Erich, *Sahip Olmak ya da Olmak*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 51.

⁷ Erkal, Mustafa, Güven, Özbay, Ayan, Dursun, *Sosyolojik Açıdan Spor*, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 196.

⁸ Tezcan, Mahmut, *Boş Zamanlar Sosyolojisi*, Doğan Matbaası, Ankara, 1977.

⁹ Çaha, Ömer, "Spora Yaslanarak Bir Nefes Almak", *Düşünen Siyaset: Futbol*, Esin Sanat ve Felsefe Yayıncılık, Sayı: 2, Ankara, Mart 1999, s. 116-117.

tartışma, ortak his yaratarak birincil, yüz yüze samimi ilişkilerin oluşmasını sağlar. Bireyler futbol vasıtasıyla arkadaş gruplarına, dayanışma ağlarına dahil olarak simgesel ve toplumsal sermaye kazanımını sağlar. Gündelik yaşamın demirbaşlarından birisidir futbol. Toplumsal gruplar ve bireyler için sevinç, üzüntü, öfke vs. duygusal tepkilerin de konusudur. 80'li yılların Türkiye'sinde futbola damga vuran Derwall, Türk toplumunun futbolla kurduğu duygusal ilişkiye dair yaptığı gözlemleri şu cümleyle özetler: "Gündelik yaşamda sadece dert sahibi olmaya alışmışlardı. Ama bir de sevgili kulüplerinin onları hüsrana uğratmasına dayanamazlardı."¹⁰

Usta yazar Çupı'nın de belirttiği gibi ülkedeki sosyal-ekonomik koşullar ne olursa olsun "... bu ülkenin kalabalığında ekseriyet olan canlıları için, insanların hiç mi hiç vazgeçemeyecekleri bir tatlı politikadır futbol"¹¹. Futbolun yaygın oluşunun nedeni, herkesi kapsar ve içine çeker nitelikte olmasıdır. Futbol, bu niteliğiyle kutsallaşmıştır. "... Herkesi içine alacak kadar engin, herkesin kavrayacağı kadar basit, herkesin kendini ifade etmesine olanak verecek kadar konuşkan ve değişkendir."¹² Öyle ki futbolun basitliği onla temas kuran herkese söz söyleme imkanı verir. "Hemen her ülkede erkek nüfusun büyük çoğunluğu en azından çocukluğunda azıcık top oynamıştır ve bu tecrübeden gelen görgüyle, "ben olsaydım" hasediyle her pozisyon için bir iddiada bulunabilirler."¹³ Futboldaki eril iktidara karşı bir direniş, yerleşik ataerkil yapısına ve bu yapının ürettiği cinsiyetçi, militarist söylemlere karşı koyuşlar yavaş yavaş baş gösterse de, futbol çoğunlukla erkeklerin seyrettiği, oynadığı, üstüne konuştuğu, meslek edindiği bir spor dalıdır. Bu yönüyle futbol bir erkek demokrasisidir. Kılıçbay'ın metaforik anlatımıyla¹⁴ kadınların, kölelerin ve yabancıların dahil olmadığı, özgür erkek yurttaşlara dair ifade özgürlüğünün ve seçimlerin tam olduğu, insanların Olympos ilahlarıyla birlikte ayın yaptığı Antik Yunan idealini andırmaktadır.

Futbol bir kişiyle ortak bir nokta bularak sohbe katılmanın, temas kurmanın, gruplara dahil olmanın, empati kurmanın en kolay vasıtalarından biri olarak yeri doldurulmaz önemde bir sosyalleşme ajanıdır. Türk toplumdaki erkek sohbetlerinden futbolu çıkarmak, büyük bir çoğunluk için gündelik hayatın içinin boşaltılması anlamına gelecektir. Kozanoğlu'nun

¹⁰ Derwall, Jupp, *Futbol Basit Bir Oyun Değildir*, Çev. Aydın Engin-Hasan Kuruyazıcı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Mart 2004, s. 262.

¹¹ Çupı, İslam, *Futbolun Ölümü (Seçme Yazılar 1)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 37.

¹² Kılıçbay, Mehmet Ali, "Futbol Sadece Futboldur", *Düşünen Siyaset, Futbol*, Esin Sanat ve Felsefe Yayıncılık, Sayı: 2, Mart 1999, Ankara, s. 26.

¹³ Bora, Tanıl, *Karhanede Romantizm: Futbol Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 18.

¹⁴ Kılıçbay, Mehmet Ali, *Futbol Sadece Futboldur*, s. 27.

deyişle Türk toplumunda herhangi bir takıma yakınlık duymamak aykırılık ve cesaret işidir erkekler için. Futbolla araya mesafe koymak kahvede, işyerinde, okul bahçelerinde muhabbetten düşmektir.¹⁵ Bir futbol maçının süresi 90 dakika ya da bir hafta içinde oynanan ayrı ayrı birçok 90 dakikanın (4 büyükler, Anadolu takımları, Avrupa maçları, Birinci lig vs.) toplamıysa, konuşulması ilgili maçın mekan ve zamanını aşarak günler, haftalar sürebilmektedir. Futbola dair anılar, eski unutulmaz maçlar, kült oyuncular, mitler, artistik pozisyonlar futbol sohbetlerinin, hatta bir futbol fetişizminin tarihsel nesnelere oluştururlar. Futbolun nostaljisi, geçen zamana karşı canlılığını koruyan, her daim taze bir sözlü tarihin olanaklarını sunar. Bir buçuk saatlik maçın bir ömür konuşulmasına şaşırana, "...eskiler gündeme getirilmese, belki de tadı kalmaz futbolun" diye yanıt verir futbol anlatımının ustası Kıvanç.¹⁶

Kişiler ve sosyal gruplar için futbol konuları, siyaset ve ülke gündemi kadar, hatta gündelik sohbetlerde daha da fazla yer kaplayarak kamusal tartışmaların merkezine oturmuştur. Teknik, taktik, oyun sistemleri, transferler, kulüp başkanlarının demeçleri, futbolcuların özel hayatları, geçmişteki önemli maçlar, tarihi yenilgi ve galibiyetler vs. birçok başlık futbolseverler ve birbirine rakip takımları destekleyen taraftarlar arasında ayrı bir tartışma konusu oluşturabilecek niteliktedir. Ülke futbolunun modernleşmesi sürecinde takımlar arası eşitsiz dengenin azalması, en üst ligin niteliğinde artış ve standartlaşma, farklı güçlerin (Anadolu kulüpleri) merkeze yaklaşması ve rekabetin çeşitlenmesiyle futbolla ilgili konu zenginliği de artmaktadır. Avrupa liglerini yayınlayan kanallar da seyircilerin futbol bilgisini ve karşılaştırma yetisini geliştirmektedir. Futbolun konuları sadece maçlarla da sınırlı değildir. Futbol konuşulan görüntüsüz programlar, özellikle dil ve üslup konusunda yoğun eleştirilere maruz kalsa da ciddi bir izleyici kitlesine sahiptir. Haftanın birçok günü yayınlanan söz konusu futbol tartışma programlarında futbolun teknik, taktik, performans, istatistik, estetik vb yönlerinden ziyade magazin yönleri öne çıkartılmaktadır. Genellikle yüksek sesle ve gerilimi arttıran kavgacı tonların egemen olduğu bu programların futbol kaynaklı yeni bir "talk şov" tipi olarak futbol sohbetlerine sansasyonel, dedikodu ve mizahi öğelerle yeni bir boyut kattığını da kaydetmek gerekir.

Taraftarlık: Kimlik ve Temsil

Türk toplumunun futbol motifleri ve taraftarlık anlayışı da kendine öz-

¹⁵ Kozanoğlu, Can, *Türkiye'de Futbol: Bu Maçı Alıcaz!*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

¹⁶ Kıvanç, Halit, *Dünya Kupası: 1930'dan 2002'ye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

güdür. Dünyada, Kıta Avrupası'nda rastlanmayan bir taraftarlık türü gelişmiştir. 1900'lerin başlarında kurulmuş 3 büyük İstanbul kulübü (BJK-GS-FB) geçen zaman içinde popülerlik, başarı, deplasman maçlarına dayalı coğrafi hareketlilik, İstanbul merkezli ulusal basın bu kulüplere yoğun ilgisi gibi değişkenlerin etkisiyle Türkiye geneline yayılan bir taraftarlık olgusu meydana getirmiştir.¹⁷ Bu kulüplerin 81 ilde taraftarları ve dernekleri bulunur. Bu kulüpler batı futbolundaki gibi şehir kulüplerinden farklı biçimde ulusal kulüpler haline gelmiş, taraftar kitleleri de kulübün bulunduğu şehrin kapsamını aşarak bütün ülke periferine genişlemiştir. Doğan'ın belirttiği gibi Türk futbolunda İstanbul Ruhü baskındır. Futbolun kitlelere sağladığı mensubiyet olanağı, taşradaki Anadolu çocuğuna "Üç ayrıcalıklı İstanbul Takımı" nı tutarak daha cazip, güçlü bir kimlik duygusu kazandırmaktadır.¹⁸

Ülkemizdeki taraftarlık anlayışında sözü edilen İstanbul kulüpleri baskın olsa da, Anadolu'da da futbol kültürü ileri düzeylere gelmiştir. 1950'de Demokrat Parti'yle liberal ve piyasacı ekonomiye geçişle paralel biçimde 1951'de futbolda da profesyonelliğe geçilmesi sonrası 1959'da İstanbul-Ankara-İzmir illerinden ibaret deplasmanlı (Milli lig) ligin kuruluşu, futbolun büyük illerle sınırlı coğrafi genişlemesi ve yatay hareketliğinin başlangıcıdır. Anadolu sermayesinin hızla büyüme gösterdiği 60'lı yıllarda ülkeyi yöneten siyasetçilerin popülist vaatleri taşradaki futbolun gelişmesini hızlandırmıştır. 1963-1964 yılları ikinci lig, 67-68 ise üçüncü ligin kurulmasını getirdi. Futbolda taraftar kaynaklı Sivas-Kayseri, Bursa-Eskişehir, Kırıkkale-Tarsus maçlarındaki şiddet olaylarına da bu dönemde rastlanmaktadır. Özellikle 1967'deki Sivas-Kayseri maçı tam olarak futbol kaynaklı bir şiddet olayı olmasa da, 39 kişinin öldüğü 300 kişinin yaralandığı kitlesel bir futbol vakası olarak tarihe geçmiştir. İki şehrin belirli toplumsal grupları arasındaki husumet, stadyumda kendine yer bularak, sonucunda olağanüstü hal ilan edilen bir şehir savaşına dönmüştür. 60'ların ortasıyla beraber Anadolu'da kurulan şehir kulüplerinin, şehir ve futbol arasında bir temsil ilişkisi geliştirerek ortaya çıkardığı taraftarlık olgusu yerel taraftarlıktır.

Çeşitli mahalli kulüplerin birleşerek, şehirlerinin ismini taşıyan kulüpler altında birleşmeleri, futbolda İstanbul iktidarının karşısına Anadolu futbolunu ve her alanda görülen İstanbul-Anadolu, kentli-taşralı, merkez-çevre, modern-geleneksel ikileminin bir benzerini simgesel olarak futbolda da ortaya çıkarmıştır. 60'ların sonunda Göztepe ve Eskişehirspor, sonrasındaysa 80'lere

¹⁷ Bu kulüplerin karşısına 70'lerin ortasından itibaren kazandığı şampiyonluklarla Anadolu futbolunu temsil eden bir kulüp olarak Trabzonspor çıkmıştır. Türk Futbolunda büyüklere dayalı kapsam genişleyerek Trabzon dördüncü büyük olarak değerlendirilmiştir.

¹⁸ Kozanoğlu, Can, *Bu Maçı Alıcaz!*, s. 111.

giderken özellikle Trabzonspor futboldaki merkezkaç güçler olarak belirir. Anadolu'da kent kulüplerinin kurulmaya başladığı 60'ların ortasından 90'lı yıllara giden süreçte Göztepe, Eskişehir, Kocaelispor'un başarılarıyla yer yer dışını gösteren Anadolu futbolu, 2000'lerin ortasından itibaren Sivasspor, Kayserispor, Bursaspor gibi kulüplerle artık futbolun küresel sınırlarına dayanarak futbolun kapitalistleşmesi sürecinden payını almaya başlamıştır. Günümüzde Anadolu şehirlerindeki taraftarlık anlayışında İstanbul karşıtlığı, Anadolu futbolu bilincine rastlanmakla birlikte, üç İstanbul kulübünün taraftar kitlelerinin tüm ülkeye yayıldığı görülmektedir. Bunun önemli nedenlerinden biri, ülkemizdeki taraftarlık tercihlerinde bölgecilik yerine güç imajının belirleyici olmasıdır. 80'lerin sonunda başlayan futbol ağırlıklı günlük spor gazetelerinin üç kulüp ağırlıklı habercilik anlayışının ülkedeki baskın taraftarlık anlayışını yansıttığı ve daha da pekiştirdiği söylenebilir.

Bugün Anadolu kulüplerinin ciddi taraftar grupları bulunmaktadır. Teksas (Bursaspor), Tatangalar (Sakaryaspor), Hodri Meydan (Kocaelispor), Çotanaklar (Giresunspor), Karşıyaka Çarşısı (Karşıyaka), Şimşekler (Adana-demirspor), Gecekondular (Ankaragücü), Yeşil Cephe (Denizlispor), 07 Gençlik (Antalyaspor), Kırmızı Şimşekler (Eskişehirspor), Yiğidolar (Sivasspor), Nalçacılar (Konyaspor) bu taraftar gruplarından bazılarıdır. Türkiye'de tribün gruplarının büyük kısmı, sağ milliyetçi eğilimlere sahiptir. Kitleler halinde yapılan bozkurt işaretleri, Üç Hilal pankartları ve milliyetçi sloganlar stadyumlarda sıklıkla görülen durumlardır. Özellikle terör olaylarına paralel olarak, maçlardaki milliyetçi tepkilerin arttığı görülür. Tribünler, kitlelerin farklı katmanlardan oluşan kimlik ihtiyaçlarına cevap verebildiği bir mekandır. Şehir, yerellik, milliyet, din, siyaset, futbol kaynaklı hisler iç içe geçerek tribünlerde yüksek sesle dile getirilmektedir. Tribünlerde sol muhalif söyleme sahip gruplar da bulunmaktadır. Son yıllarda futbol taraftarlığı toplumsal protestolar için araçsallaştırılan bir faaliyet haline gelmiştir. Taraftar hareketlerinde göze çarpan "antilik" ve muhalif unsurlar futbol taraftarlığında yeni bir kitlesel davranış biçimini getirmiştir.¹⁹

¹⁹ "Antilik" kavramı, Prof. Dr. Ertan Eğribel'in yazılarında sıklıkla vurguladığı bir kavram. Bu kavramı, günümüz küreselleşme çağında sınıf siyasetlerine ya da siyasi düzen tasarımlarına dayanmayan, 80 sonrası gelişen yeni toplumsal kimlikleri tanımlamak için kullanıyor. Yeni Toplumsal Hareketler, popüler kültür kimlikleri, etnik-cinsi-ekolojik vs. postmodern parçacıl kimlikler. Futbol taraftarlığı da bu kapsamda değerlendiriliyor. Devlet ve siyasetle özdeşleşemeyen birey "Anti" dünya görüşünü futbolla, tümel/kuramsal bir fikriyata dayanmayan karşıtlığa dayalı bir düşünsel çerçeveye ifade eder. Çeşitli taraftar gruplarının son dönemlerde yükselen muhalif hareketleri bu yönüyle bir iğreti isyan biçimidir. Ayrıntı için Bkz. Eğribel, Ertan, Özcan, Ufuk, "Sosyolojide Yöntem ve Uygulama Açısından Toplumsal Gerçeğin Yitirilmesinin Sonuçları: İğreti Gerçeklik, İğreti İsyanlar ve Temsil(sizlik) Üzerine", *Sosyologca*,

Futbol Endüstrisi ve Televizyon Futbolu

Futbol, geçen yüzyılı aşkın süre içinde çayırdan, arsadan borsaya taşınmıştır. Günümüzde futbolun para-meta-para çevriminin dışında düşünülmesi mümkün görünmemektedir. Kitlelerin futbol sevgisi bu aşamada kolaylıkla paraya tahvil edilmektedir.²⁰ Günümüzün önde gelen futbol kulüpleri için maçlardaki hasılat gelirleri, artık ana gelir olmaktan ziyade bir yan gelir haline gelmiştir. "Bugün bilet gelirleri artık marjinalleşmiştir."²¹ Şifreli yayın gelirleri, transfer gelirleri, reklam, sponsorlar, logolu kulüp ürünleri, borsada işlem gören hisse senetleri, gsm şebekeleriyle anlaşmalı paketler, taraftar kredi kartları vs. kalemlerle futbol endüstrisinin gelirleri çeşitlenmiştir. Futbolun hızla metalaşması, toplumsal kitleler için futbolseverliği ve taraftarlığı da, para ödenerek ilişki kurulabilen bir faaliyet alanı haline getirmiştir. Günümüzde futbol endüstrisi tarafından arzulanan taraftar tipi de değişmiştir. Kulübe yönelik romantik ve duygusal eğilimler artık, taraftarlığı deneyimlemek için yeterli gelmemektedir. Yeterli geliri olmayan futbol taraftarının, maçları hiç değilse televizyondan izlemek için şifreli kanala abone olması gelir düzeyi (ör:asgari ücret) açısından ciddi bir külfettir. Parası olmayan taraftar seyirden, kulüp ürünlerinden, kulübünü beraberce destekleyeceği taraftar kitlelerinden, on ikinci adamlığını kanıtlama olanağından ayrı düşecek, ister istemez oyun dışı kalacaktır. Romantik taraftar, müşterileşmek zorunda bırakılmıştır. Alışveriş merkezlerine benzeyen günümüzün stadyumlarında kale arkası, açık tribün gibi düşük gelir kaynaklarından ziyade kombine bilet satışları ve yüksek meblağlı localar öne çıkmaktadır.

Kitlelerin futbolla seyir, serbest zaman, kimlik, temsil gibi eğilimlerle kurduğu ilişki parasal değer kazanmış, futbolseverlik de piyasa ekonomisi ve tüketim toplumu işleyişiyle uyumlu bir duruma getirilmiştir. Artık futbol taraftarları sadece kulübünün maçlarını stada giderek izleyen ya da ara sıra yayınlanan maçlarla televizyon karşısında heyecanlanan taraftar değildir. Kulübünün logolu ürünlerini satın alarak kulübe destek olan, maçları izlemek için şifreli kanallara para ödeyen seyirci tipidir. Yeni taraftar tipi, tüketici davranışlarındaki rasyonellik ilkesini de tersyüz etmiştir. Normal koşullarda bir mal veya hizmetin kalite ve fiyatına bakarak satın alma kararı veren tüketici, kulübünün mal ve hizmetleri söz konusu olduğunda bu kara-

Ocak-Haziran 2014, Sayı: 7, Doğu Kitabevi, İstanbul; Eğribel, Ertan, "Beşiktaş Fanatik Taraftarlığından Gezi Direnişi Taraftarlığına Çarşı Grubu", *Sosyologca*, Temmuz-Aralık 2013, Sayı: 6, Doğu Kitabevi, İstanbul.

²⁰ Sönmez, Mustafa, *Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, s. 137-143.

²¹ Authier, Christian, *Futbol A.Ş.*, Kitap Yayınevi, Çev. Ali Berktaş, 2002, İstanbul, s. 14.

rı, fiyat ve kalite karşılaştırması yapmaktan ziyade sadakat duygusuna göre verir. Bu noktada rasyonel olmayan bir tüketici davranışı gelişir. Bu durum " taraftar tüketici" nin kulübüne olan sadakat duygusunun yarattığı bağlılık körlüğüdür.²² Maça giden kitlelerin, sokakta oynayan çocukların üstlerine geçirdikleri kulüp formaları, tutulan takımla özdeşleşmenin bir sonucudur. Yıldız oyuncuların isimlerini ve kulüplerin simgelerini içeren forma, eşofman vs ürünlerin satışından kayda değer gelir elde edilmesi, kulüp vasıtasıyla kurulan kimliğin kolaylıkla paraya çevrilmesidir. Kulüpler artık bu piyasa rekabeti sürecinde, transfer ettikleri futbolcuların sadece sportif performansına değil, futbolcunun kitleler nezdindeki bilinirlik, imaj ve özdeşleşme düzeyinin paraya çevrilme potansiyeline bakmaktadır.

Günümüz futbol endüstrisinde temel belirleyen, televizyon ve futbolun birlikteliği olmuştur. En üst liglerdeki ve uluslararası futbol müsabakalarının saatleri televizyon izleyicisinin yoğunlaştığı prime time saatlerine denk getirilmektedir. Bu ilişkide kazan-kazan yaklaşımı söz konusudur. Geniş kitlelerin ilgi alanı ve boş zaman eğlencesi olan futbol maçları, televizyon kanalları için reklam vasıtası olurken kulüpler için de alacakları yayın bedellerinden yüksek gelir kaynağı yaratmaktadır. Kulüp maçlarını yayın tekeline alan kanallar, yayınlanan maç etrafında aldıkları reklamlarla futbol seyircisini diğer endüstriyel sektörlerle pazarlamaktadır. Futbol taraftarları ve futbola ilgi duyan kitleler bütün sektörler için elverişli bir tüketici pazarı oluşturur. Televizyon, futbol ve reklam/sponsor bileşkesinin verimli işleyişi içinse futbolda rekabetin sağlanması olmazsa olmazdır. Dünya kupası, Şampiyonlar ligi, Avrupa ligi, Süper kupa, Ulusal ligler vs. organizasyonlardaki yüksek rekabet algısı seyirci sayısını da arttırmaktadır. Seyirci sayısındaki artış kulüplere yüklü miktarda yayın hakkı bedeli ödeyen televizyon kanallarının reklam gelirlerinin artmasını sağlamaktadır. Televizyon seyircisi televizyon, reklam ve futbolun temel hedef kitlesi haline gelmiştir. Televizyon futbolu kolaylıkla uluslararası ölçekte bir ürün tanıtımının taşıyıcısı olabilmektedir.²³ Karşılıklı kazanç ilişkisi bağlamında futbol organizasyonunun paydaşlarının (kulüpler, federasyonlar, reklam verenler, sponsorlar, farklı endüstri kolları vs) maksimum karı için, futbolu yönetenler bu oyunun seyir zevkini arttırma çabalarına girişmektedir. Bu tip pazarlama çabalarının yakın tarihteki örneklerinden birisi, 3 Temmuz 2011 tarihindeki şike olayından sonra azalan seyirci sayısına ve düşen futbol gelirlerine yönelik bir önlem niteliğinde devreye koyulan Süper Final (Play off) uygulamasıdır. Bu uygulama, 34 haf-

²² Ayrıntı için bkz. Akşar, Tuğrul, *Endüstriyel Futbol*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 4.

²³ Klose, Andreas, "Televizyon Futbolu: Medya Yapımı Bir Ürün Gerçekliği Nasıl Değiştiriyor?", *Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 378.

ta sonunda ilk 4'e kalan güçlü takımları tekrar aralarında oynatarak taraftar kitlelerindeki rekabet algısını tekrar arttırmaya yönelik pazarlama-satış organizasyonudur.

Futbola Yaklaşımlar

Futbol oynamanın tarihinin milattan önce üçüncü bin yıla kadar uzandığı ileri sürülür. Günümüz futboluna benzeyen oyunu bu tarihlerde İlk olarak Çinliler (ts'u kü adlı oyun) oynamıştır. Japonlarda 7. yüzyıldan itibaren oynanan, futbola benzeyen top oyunu "Kemari", top sektirmeye dayalı kültürel nitelikte bir bereket ayinidir. Antik dönemde Yunanlılar ve Romalılar'da futbola benzeyen top oyunlarına rastlanmakla birlikte, günümüz futbolunun kökleri, ortaçağın ilerleyen dönemlerinde Fransa ve İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Modern futbolun İngilizler tarafından kurumlaştırıldığı 19. yüzyıl sonlarına kadar oynanan kuralsız futbolun birçok yasaklamalara konu olduğu görülür.²⁴ Divanü Lügati't Türk, Tarih-i Timur ve Hatayname (Tepük adlı oyun) gibi tarihi kaynaklarda Türkler'in futbola benzer, ayakla oynanan bir top oyunu oynadığı ortaya çıkmakla²⁵⁻²⁶ birlikte, modern futbolun 19. yüzyıl sonlarında İngilizler eliyle Türkiye'ye getirildiği görülmektedir.

İlk kez İzmir (Bornova) ve İstanbul (Moda, Kadıköy mevki, Papazın çayırı) çayırlarında İngilizler tarafından oynanan futbolun ortaya çıkışının 2. Abdülhamit dönemine denk gelmesi, Müslüman gençlerin bu oyuna katılmasını sakıncalı bir faaliyet haline getirdi. Gençlerin çayırarda toplanmasını ve kalabalıklaşmayı gerektiren bu oyun, ilgili dönemin siyasi ortamında politik muhalefetin ve toplumsal örgütlenmenin bir vasıtası olabileceği düşünüldüğünden dolayı yasaklı bir faaliyettir. İngiliz denizcileri ve Kadıköy Rumları tarafından serbestçe oynanan futbolla kurulan ilişkinin sakıncalarını Mektebi Sultani öğrencisi Ünaydın, "...bir dam altında soyunup giyinmek ve topluca çayıra çıkmak bize yasaktı" cümlesiyle özetler.²⁷ İlgili dönemde futbol oy-

²⁴ Açık alanlarda kuralsızca oynanan futbol, İngiliz ve Fransız resmi makamlarınca, yüksek Ortaçağ'dan 19. yüzyıla uzanan süreçte kamu düzeni ve asayişini bozan bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Modern futbolun (19. yüzyıl) oluşumuna kadar oyuncu sayısı ve kuralların belirsiz olması nedeniyle oyunun çok sayıda ölü ve yaralıya sebebiyet vermesi, birçok dönemde yasaklanmasına neden olmuştur. Ayrıntı için bkz. Stemmler, Theo, *Futbolun Kısa Tarihi*, Dost Kitabevi, Çev. Necati Aça, Ankara, 2000, s. 13-31.

²⁵ Hiçyılmaz, Ergun, *Türkiye'de Futbol*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, s. 7.

²⁶ Güven, Özbay, *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1992, s. 37-38.

²⁷ Ünaydın, Ruşen E., "Galatasaray ve Futbol: Türkiye'de Futbol", İstanbul'da Spor Nasıl Başladı, Neler Yaşandı?, Yay. Haz. İzzeddin Çalışlar, Ka Kitap, İstanbul, 2014, s. 79-81.

namaktan dolayı yargılama ve sürgün edilme gibi vakalara da rastlanmaktadır.²⁸

Futbolun ülkeye girdiği 19. yüzyıl sonlarından II. Abdülhamit döneminin sonlarına doğru uzanan zaman diliminde futbolun bir muhalefet ve toplanma vasıtası olarak görülmesi kaynaklı iktidar-futbol gerilimi, ister istemez II. Meşrutiyet dönemine giderken azalmaya başlamıştır. Bunda, meşrutiyet ilanından önce artık Türk kulüplerinin kurulmaya başlaması ve önceliklerini futbola vermesi etkili olduğu gibi, ülkedeki spor anlayışının futbolla özdeşleşmeye başlaması diğer bir önemli etkidir. Herşeyden önce Fişek'in de belirttiği gibi spor faaliyetlerinin açık alanlara taşınarak halkla buluşması futbol vasıtasıyla olmuştur.²⁹ Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamı ülkede adeta bir futbol seferberliği algısı uyandırırçasına kulüp sayılarında artış yaratmıştır.

Cumhuriyet dönemi aydınlarıysa futbola mesafelidir. Kemalist kurucu kadrolar açısından fiziki kültür alanı ruh ve beden açısından sağlıklı, milli müdafaaya hazırlıklı bir toplum yaratma işlevi görmelidir. Spor faaliyetleri, ülkedeki tahrip olmuş insan sermayesini yeniden canlandırmaya yarayacak acil bir sosyal gerekliliktir. Beden eğitimi ve spor halk sağlığı, askeri hazırlık, toplumsal üretkenliği arttırma ve ahlaki normları yerleştirmenin bir vasıtası olarak düşünülmektedir. Futbolsa bu amaçlarla çatışan, kitleler için yararsız bir faaliyet olarak değerlendirilir. Sporun amaçlanan toplumsal faydalarını içermeyen bir seyir faaliyetidir. 1930'ların ortalarında futbol ve diğer sporlar arasında bariz bir gerilim vardır.³⁰ Futbolun bireyselliği ve rekabeti içeren yapısı, farklı sosyal kimlikler ve muhalefet oluşumu için uygun bir zemin sunması da yeni kurulan rejimin hedeflediği milli kolektivite duygusuna terstir.³¹ Kemalist elitlerin gözünde spor faaliyetleri çatışma, bölünme ya da bireyselliğin kaynağı olmak yerine, yeni toplumun çatışmasız, sınıfsız organik bütünlüğüne dayalı "Solidarizm" anlayışını güçlendiren bir aygıttır. Bu anlayışı güçlendirecek ideolojik araç ise futboldan ziyade toplumun aktif olarak katıldığı kitle sporlarıdır. Futbolun aksine, atletizm ve jimnastik gibi spor faaliyetleri toplumsal yeniden üretime katkı yapan, yeni ahlaki ve iktisadi

²⁸ Bahriye öğrencisi Fuat Hüsnü bu sebeple yargılanmış, Hariciye memuru Reşat Danyal'ın görev yeri değiştirilerek Tahran'a gönderilmiştir. Bkz. Atabeyoğlu, Cem, "Türkiye'de Futbolun Tarihi: Futbol Kulüpleri Nasıl Doğdu?", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 102, İstanbul, 2002, s. 45.

²⁹ Fişek, Kurtkan, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 47-49.

³⁰ Akın, Yiğit, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 150, 155, 192.

³¹ Gökaçtı, Mehmet A., *Bizim İçin Oyna: Türkiye'de Futbol ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 112-113.

formasyona yurttaş hazırlayan beden eğitimi ve spor pratikleridir.

Ünlü Türk aydınlarının da futbola olumsuz özellikler atfettiği görülür. Peyami Safa, sporun (futbolu kastederek) kitlesel anlamda sanatsal faaliyetlere üstün gelmesinden kaygı duyarak aradaki nitelik farkına vurgu yapar.³² Cumhuriyet dönemi aydınlarından Baltacıoğlu da futbolu, cemiyet hayatına faydası olmayan bir faaliyet olarak görür. "Topta yenen adam ne fiziklik ne de cemiyetlik, hiçbir muhite hazırlanmış olmaz" ifadesiyle belirtir futbol oynama hakkındaki görüşlerini.³³ Atsız bu yöndeki görüşleri daha da ileriye götürerek futbolun Türk gençliğinin maneviyatına zarar verdiğini ileri sürer. Futbol gibi manasız sporlar yerine, ortaokul ve liselerde okçuluk, kılıç, güreş, cirit gibi gençleri savaşa hazırlayan askeri ve milli sporlar yapılmalıdır. Okul derslerine milli ve askeri ruha hizmet eden sporlar konulmalıdır.³⁴ İlhan ise Erken Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminde futbola öğrencileri tembelleştiren, ders çalışmayı engelleyen bir faaliyet olarak bakılmasını temelsiz bularak, futbol hakkındaki olumlu görüşlerini "...futbol oynatmamanın tembeli ders çalışmaya itelediği asla görülmemiştir" cümlesiyle ifade eder.³⁵

Futbol Oynamak

Futbol, kurumsal bir sahaya ihtiyaç duyulmadan her mekanda, coğrafyada oynananabilen tek spordur. Birçok açık kamusal alan, futbol oynayanlarla dolu bulunup yer kalmamış bir oyun alanının ikamesini oluşturur. Dar sokaklar, cadde kenarlarındaki dar çimlikler, okul bahçeleri, semt sahaları ve boş arsalar(bulunabilirse) çoğunlukla basketbol için, ya da başka spor dalları için yapılmış sahalar, piknik alanları, kumsallar doğal futbol alanlarıdır. Bir maç için ihtiyaç duyulan kalenin 2 taş, 2 okul çantası, yere çizilen 2 işaretle kurulması oyunun mekânsal özgürlüğüne işaret eder. Futbol oyunu, kimi zaman futbol topunun tekelden de bağımsızlaşır. Özellikle teneffüslerde³⁶, çoğunlukla olduğu gibi plastik top bulunamamışsa (gerçek futbol topu hayaldir), gazlı içecek kutuları ezilerek oynanır. Hatta buna inşaat malzeme-

³² Safa, Peyami, "Sporcu Arkadaşlarla Şakalaşma", *Futbolu Neden Sevmemeli?*, YGS Yayınları, İstanbul, 2006, s. 53-54.

³³ Baltacıoğlu, İsmayıl H., *Futbolu Neden Sevmemeli?*, YGS Yayınları, İstanbul, 2006, s. 149.

³⁴ Atsız, Hüseyin N., "Türk Gençliği Nasıl Yetişmeli?", *Çınaraltı*, Sayı: 35, 1942.

³⁵ İlhan, Attila, Hangi Sağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 50.

³⁶ Teneffüslerde her ne pahasına olursa olsun, hatta bitiş zilinden sonra oyuna devam etme ve okul bahçesi boşaldıktan sonra sınıfa dönerek öğretmenden azar işitme ve ötesindeki riskleri göze almayı da kaydetmek gerekir. Bora'nın teneffüste patlayan "İsyân" benzetmesi ilgili duygu durumunu iyi tanımlıyor. Bkz. Bora, Tanıl, *Karhanede Romantizm: Futbol Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 24.

lerinden arta kalan, parçalanmış küçük kiremit taşlarını da eklemek gerekir. Bu yönüyle futbol hayal gücünün ve yaratıcılığın sınırlarını zorlayan bir oyundur.

Çocuklar futbol maçlarındaki takımları kurarken, takımlarda yer alacak güçlü oyuncuların sayısının eşitsiz dengeye neden olmamasına özen göstermeyi öğrenir. Toplumsal normların, adalet duygusunun, ahlak kurallarının doğal öğrenim alanıdır futbol. İşbirliği, paylaşma, topluluk duygusu bir takım oyunu olan futbolun zorunlu unsurlarıdır. Ayağına gelen topu bir başka arkadaşına veren kişide ötekini önemseme, özgecilik, oyuna dahil etme eğilimleri ister istemez gelişir. Topluluk ruhu, biz duygusu ve işbölümü futbol oyunundaki her mevkide ve rolde oynayan kişinin bir nevi modern topluma hazırlık provasıdır. Futbol, hayatın işleyişine en çok benzeyen kurgulardan biridir, ancak gerçek hayata göre daha barışçıl bir kurgudur. Kapitalist mekanizmaların henüz nüfuz etmediği sokaklarda, çayırda, her türlü halka açık alanda sosyal darvinist öğelerin olabildiğince ayıklandığı bir ortak mülkiyet faaliyetidir.

Futbolun kuralları da çocukların sosyalleşme sürecinde doğal bir kendiliğindenlik sağlar. Sınır duygusu ve diğerlerine saygı futbolun geliştirdiği özelliklerdir. Oyuna başlangıç aşamasında iki lider oyuncu karşılıklı adımlarla birbirine yürüyerek ayağa basma (önce kim basarsa) işlemiyle oyuncu seçme hakkını kurala bağlar. Maç esnasında top oyun alanından dışarı çıktığında "atan alır" kuralı devreye girerek, dışarı atan oyuncu topu tekrar oyun alanına getirmekle yükümlüdür. Maç süresi, zamana dayalı olmaktan ziyade çoğunlukla belli bir gol sayısına dayalı, "beşte devre onda biter" veya "dörtte devre sekizde biter" vb. biçimlerle ayarlanır. Gollerin sayılmasında da yazılı olmayan doğal mekanizmalar işlemeye devam eder. Atılan bir golün sayılmasında tartışma çıktığında, karşı takımdan bir oyuncunun "gol abi" teşhisi, tartışmayı kesin bir karara bağlar.³⁷ Futbol, bir nevi ahlak pratiklerinin art arda somutlaştığı bir alandır. Albert Camus'nün, özellikle futbolun ahlaki yönünün üstünde durması anlamlıdır. Camus, insanlığa, politikanın akli karıştıran karmaşık ahlakı yerine, futbolun basit ahlakını önermektedir. Varoluşun tüm imkanlarını futbolda görmüştür: "Ahlak ve insanın yükümlülükleri hakkında güvenebileceğim ne biliyorsam onu futbola borçluyum."³⁸

Futbolun tüm spor dalları arasında krallığını ilan etmesinin nedenlerinden birisi, herkesi içine dahil edebilen bir oyun olmasıdır. Yüzme gibi zorlu teknik becerileri gerektirmez futbol. Alelade bir tenis maçında, karşıdaki rakibi orantısız vuruşlarla usandırmamak için asgari düzeyde sahip olunması

³⁷ Tunç, Ayfer, *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek: 70'li Yıllarda Hayatımız*, Can Yayınları, İstanbul, 2013.

³⁸ Camus, Albert, *Denemeler*, Say Yayınları, İstanbul, 1998, s. 5.

gereken el becerileri (forehand, backhand, vole, servis vs) yerine takım ruhu, birliktelik ve biz duygusu anatomik ve teknik yetilere göre daha baskındır futbolda. Kötü oynayanların da kendine yer bulduğu, her yaştan kişinin oyunda yerini alabildiği bir spor dalıdır. Buna en bariz örnek halı saha futboldur. Elden ayaktan düşmemiş her yaştan erkek nüfusunu içine katan revaçta bir spor mekanıdır halı sahalar. Kıvanç'ın da belirttiği gibi, Türkiye'de 80'li yıllardan itibaren yaşanan futbol patlaması ve futbol taraftarlığının bir kimlik olarak yükselişi, halı sahalara olan yüksek toplumsal talepte etken olmuştur. Belli bir yaş seviyesine gelmiş hareketsiz bedenler, halı sahalar vasıtasıyla aktif sportif faaliyete katılmanın olanaklarını bulmuştur. Şehirli yetişkin erkeklere özel bir sosyalleşme ortamı sağlamıştır.³⁹ Öyle ki gece geç vakitlerde ve sabaha karşı oynanan maçlarla serbest zamanların kapsamı hayli genişlemiştir. Büyük-küçük, evli-bekar, işçi-yönetici, sporcu-sedanter vs. her yaş ve statüden bireylerin bir araya geldiği halı sahalar bireylere bedensel hareketliliğin, sosyal gruplara dahil olmanın, toplumsal iletişim ve yeni futbol sohbetlerinin imkanlarını sunmuştur. Günümüzde maçları kamerayla kayda alarak izleme fırsatı sunan sosyal halı sahalar futbolla ilgili anı ve sohbetlere yeni bir boyut katmıştır. Halı sahalar elverişli bir fiziksel aktivite ve toplumsallaşma alanı olarak erkeklerin rağbet ettiği bir homososyal mekan olmaya devam etmektedir.

Futbol oynamanın en özlenen biçimiye profesyonel futbolculuktur. Günün birinde futbolcu olabilmek, az da olsa yeteneği olan (hatta olmayan) birçok erkek çocuğunun umudu olmuştur. 1950'lerde profesyonelliğin kabulünden sonra ortaya çıkan popüler futbol yıldızları, ülkedeki erkek çocuklarının büyük kısmında öykünme hissi yaratarak futbolu geleceğe dair hülyalı bir kariyer hedefi haline getirdi. 1980 sonrası dönemde eski döneme özgü politik faaliyetlerin önde gelen ikamelerinden biri olarak beliren futbolun, toplumda temsil ve "aidiyet" ihtiyacını karşılayan bir kamusal faaliyet haline gelişi ve Avrupa'da yaşanmaya başlanan sportif başarıların yarattığı gıpta etkisi futbolcu olmaya yönelik eğilimleri arttırdı. Futbolun bu dönemde hem gençler için zararsız (apolitik) bir faaliyet olarak görülmesi hem de özellikle yoksul kesimlerden gelen gençlerin kısa yoldan zengin olma hayallerine en kolay vasıta olması, genç kitlelerin sağcı ya da solcu olmak gibi demode politik alışkanları bir yana bırakarak futbolcu ve zengin olmak gibi yeni pragmatik değerlere yönelmesini telkin etmiştir. Üç büyük kulüp temalı gazetelerde ve gazetelerin spor sayfalarındaki yüksek transfer ücretleri, 90'lı yıllardaki futbol magazin programlarında (özellikle Televole) futbolcuların lüks yaşamlarıyla televizyonda sıklıkla görünür hale gelmesi "bu devirde ya topçu

³⁹ Kıvanç, Ümit, "Halı Saha: Seyircinin Sahaya İnişi", *Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 385-391.

ya popçu” olacaksın sloganının zihinlerdeki yerini pekiştirmiştir.

Ünlü kulüplerin altyapı seçmeleri 7 yaşından 18 yaşına çocuk ve gençlerle doludur. En yeteneklisinden en zayıf sportif ve teknik kabiliyete sahip olanına altyapıya seçilmek umuduyla sahada top koşturan çocukların aileleri ve yakınları da bu heyecanlı bekleyişin paydaşı olur. Yetenekli oğlunun bir gün futbolcu olup aileyi kurtarması, çoğunlukla alt sosyal tabakalardan anne-babaların umutlu bekleyiştir. Öyle ki yoksul çocukları için güçlü bir sınıf değiştirme olasılığı sunan futbol, gecekondulu halkını top koşturmaya yönelir.⁴⁰ Sokakta, çayırda, halı sahadaki maçlarda giyilen formalarla özdeşleşen futbolcular gibi milyonlarca izleyicinin gıpta ettiği bir futbolcu olmayı amaç edinerek görücüye çıkan adayların büyük kısmı hayatlarındaki en travmatik reddedilmelerden birini futbol seçmelerinde yaşar. Seçilenlerin de önemli kısmının bir süre sonra gözden uzak alt lig takımlarına ve amatör takımlara giderek futbol yıldızı olmak yerine futbol işçisi oldukları, 30 yaş sonrası için gelecek ve güvence kaygısı taşıdıkları görülür. Yabancı serbestliğinin sınırsız olduğu günümüz futbolunda altyapıdan yetişip A takımında oynar düzeye gelmek, 4 büyükler için gerçekleşmesi zor bir hayal olurken süper ligdeki diğer kulüpler ve bir alt lig için toplamda ortalama 500-600 arasındaki yerli futbolcuyla rekabeti içeren zorlu bir süreçtir.

Sonuç Yerine

Futbol, yazıda da sıklıkla vurgulandığı gibi çok işlevli bir spor dalı. Seyredene eğlence, taraftarlık ve kimlik; oynayana fiziksel hareketlilik, kendini gerçekleştirme ve kimi zaman dikey hareketlilik; vasıta olarak kullanan siyasetçiye toplumsal iletişim; reklam veren firmalara kazanç alanı; kulüp yöneticiliği peşinde koşan iş adamına tanınma ve itibar imkanı veren çok yönlü bir iletişim aracı futbol. Hangi görüşten olursa olsun hiçbir siyasetçi futbola yabancı kalamıyor. Futbol taraftarlığı, kimlik siyasetleri içinde değerlendirilip üstüne retorikler üretilen bir sosyal alan. 2018 (24 Haziran) seçimlerinde de, her seçimde olduğu gibi miting yapılan şehirlerde, meydanlardaki popülist vaatlerin kapsamında futbol taraftarları da vardı. Hatta futbol taraftarlarına hitaben mesaj verilmesi, futbolun siyasilerin kitlelerle ortak ilgi ve değerler yaratmada özellikle başvurduğu özdeşleşme vasıtalarından biri olduğunu gösteriyor. Elektronik bilet (passolig) gibi gözetim unsurlarını ortadan kaldırmaya yönelik vaatler, futbolun kitlelerin gündelik hayattaki özgürlük alanlarından birisi olduğunun bir hatırlatması. Bu tip uygulamalar futbolda şiddete yönelik kamusal caydırıcı önlemler içinde düşünülmeyle birlikte futbol ve toplum ilişkisinde darlaşma yaratan bir unsur olarak gerek

⁴⁰ İlhan, Atilla, *Hangi Sağ*, s. 54.

gündelik hayata müdahale gerek taraftarlığın azami miktarda paraya tahvili bağlamında taraftar tepkilerini doğurmaktadır.

Futbol Türk toplumunda üstüne en çok kafa yorulan konulardan birisi. Bir başka ifadeyle meselesi çok olan bir kamusal faaliyet alanı. Futbolla ilgili tartışma konuları sadece 90 dakikalık maçlarla ve gollerle sınırlı olmanın çok ötesinde. Özellikle son yıllarda Türk futbolunda meydana gelen şike davası ve protesto olayları, kitlelerin futbola yüklediği yeni anlamları ortaya koydu. 3 Temmuz şike olaylarında beliren taraftar protestoları, tikel bir dünya görüşü olarak futbol taraftarlığının bir toplumsal harekete dönüşmesini resmetti. Futbol gündelik hayattaki eğlence faaliyeti olmanın yanı sıra kitlelerin özdeşleşme ve temsil ihtiyacını karşılayan bir alan. Her zaman her yerde ve koşulsuz oynanan bir oyun olmasının nedeni de herkesin futbolda kendinden bir şeyler bulmasıdır. Galeano'nun ifadesiyle ne kadar çok yasaklanmışsa o kadar çok oynanmıştır futbol. Elitistlerin futbola olumsuz bakışı, futbolun en çok seyredilen ve oynanan sportif oyun haline gelmesini engelleyememiştir. Ona yönelik eleştirilerle ve zaman zaman dışlamalarla orantısız olarak toplumsallaşmıştır futbol. Bir spor dalı yoktur ki eğlence, sohbet, mizah, sosyal yakınlaşma, toplumsal sermaye, sosyal statü, aktivizm, antilik, temsil, özdeşleşme, itibar, rekabet, şenlik, katarsis, sportif performans, dijital oyunlar vs. işlevleri aynı anda bünyesinde barındırsın. Elbette Türk toplumunun futbolla olan ilişkisini, salt seyre dayalı edilgen bir faaliyet olarak sınırlandırmak da tüketim toplumundaki sedanter yaşama ve obezite sorunsalına fazladan bir katkı olacaktır. Futbola dayalı tek sporlu kültürümüzün, her yaşta geniş kitleleri bedensel hareketliliğe teşvik edecek ve obezitenin çevre oranlarını azaltacak küçük semt sahalarıyla desteklenmesine ihtiyaç vardır. Futbola böyle bir bakış, kitlelerin bizzat spor alanlarına yönelmesine katkı sağlarken, yetişecek yetenekli futbolcular için bir ifade ve altyapı alanı sunacaktır.

Kaynakça

- Akın, Yiğit, Gürbüz ve Yavuz Evlatlar, *Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Akşar, Tuğrul, *Endüstriyel Futbol*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Atabeyoğlu, Cem, "Türkiye'de Futbolun Tarihi: Futbol Kulüpleri Nasıl Doğdu?", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 102, İstanbul, 2002.
- Atsız, Hüseyin N., "Türk Gençliği Nasıl Yetişmeli?", *Çınaraltı*, Sayı: 35, 1942.
- Authier, Christian, *Futbol A.Ş.*, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Baltacıoğlu, İsmayıl H., *Futbolu Neden Sevmemeli?*, YGS Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bora, Tanıl, *Karhanede Romantizm: Futbol Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bostancıoğlu, Adnan, "Taraftar ve Solcu olmak: Dün ve Bugün", *Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

- Camus, Albert, *Denemeler*, Say Yayınları, İstanbul, 1998.
- Craig, Peter, Beedie, Paul, *Sport Sociology, Learning Matters*, First published in 2008.
- Çaha, Ömer, "Spora Yaslanarak Bir Nefes Almak", *Düşünen Siyaset: Futbol*, Esin Sanat ve Felsefe Yayıncılık, Sayı: 2, Ankara, Mart 1999.
- Çupi, İslam, *Futbolun Ölümü (Seçme Yazılar 1)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Derwall, Jupp, *Futbol Basit Bir Oyun Değildir*, Çev. Aydın Engin-Hasan Kuruyazıcı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Mart 2004.
- Doğan, İsmail (1999). "Türk Futbolunda Potansiyel İstanbul Ruhu ve Şiddet", *Düşünen Siyaset: Futbol*, 2, Esin Sanat ve Felsefe Yayıncılık, Sayı: 2, Ankara, Mart 1999.
- Eğribel, Ertan, "Beşiktaş Fanatik Taraftarlığından Gezi Direnişi Taraftarlığına Çarşı Grubu", *Sosyologca*, Temmuz-Aralık 2013, Sayı: 6, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Eğribel, Ertan, Özcan, Ufuk, "Sosyolojide Yöntem ve Uygulama Açısından Toplumsal Gerçeğin Yitirilmesinin Sonuçları: İğreti Gerçeklik, İğreti İsyancılar ve Temsil(sizlik) Üzerine", *Sosyologca*, Ocak-Haziran 2014, Sayı: 7, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Erkal, Mustafa, Güven, Özbay, Ayan, Dursun, *Sosyolojik Açısından Spor*, Der Yayınları, İstanbul, 1998.
- Fişek, Kurthan, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Fromm, Erich, *Sahip Olmak ya da Olmak*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Galeano, Eduardo, *Gölgede ve Güneşte Futbol*, Çev. Ertuğrul Önalp-M. Necati Kutlu, Can Yayınları, İstanbul, 2008.
- Gökacı, Mehmet A., *Bizim İçin Oyna: Türkiye'de Futbol ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Gümüş, Semih, *Futbol ve Biz*, Can Yayınları, İstanbul, 2000.
- Güven, Özbay, *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1992.
- Hiçyılmaz, Ergun, *Türkiye'de Futbol*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
- İlhan, Attila, Hangi Sağ, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul, 2005.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, "Futbol Sadece Futboldur", *Düşünen Siyaset, Futbol*, Esin Sanat ve Felsefe Yayıncılık, Sayı: 2, Ankara, Mart 1999.
- Kırca, Ali, *Futbol Hayattır*, Can Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kıvanç, Halit, *Dünya Kupası: 1930'dan 2002'ye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kıvanç, Ümit, "Halı Saha: Seyircinin Sahaya İnişi", *Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Klose, Andreas, "Televizyon Futbolu: Medya Yapımı Bir Ürün Gerçekliği Nasıl Değiştiriyor?", *Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kozanoğlu, Can, *Türkiye'de Futbol: Bu Maçı Alıcaz!*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Safa, Peyami, "Sporcu Arkadaşlarla Şakalaşma", *Futbolu Neden Sevmemeli?*, YGS Ya-

İLETİŞİM VE SOSYOLOJİ - KURUMSALLAŞMA

- yınları, İstanbul, 2006.
- Sönmez., Mustafa, *Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.
- Stemmler, Theo, *Futbolun Kısa Tarihi*, Dost Kitabevi, Çev. Necati Aça, Ankara, 2000.
- Tezcan, Mahmut, *Boş Zamanlar Sosyolojisi*, Doğan Matbaası, Ankara, 1977.
- Tunç, Ayfer, *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek: 70'li Yıllarda Hayatımız*, Can Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ünaydın, Ruşen E., *Galatasaray ve Futbol: Türkiye'de Futbol, İstanbul'da Spor Nasıl Başladı, Neler Yaşandı?*, Yay. Haz: İzzeddin Çalışlar, Ka Kitap, İstanbul, 2014.